

DE KARTUIS VAN HERNE TIJDENS DE VELDTOCHTEN VAN LODEWIJK XIV

Jan BOELAERT
Jozef BOELAERT

In de archieven van La Grande Chartreuse wordt een manuscript bewaard, dat omstreeks 1895 door dom Palémon Bastin geschreven werd en waarin diverse oude teksten over het kartuizerklooster van Herne verzameld werden. Hierin bevindt zich een “*2e Cahier sur la Chapelle, ab anno 1641 ad annum 1756*” (1). Dit cahier is een afschrift van een register dat in de Kartuis van Herne bijgehouden werd door de procurator en waarin, jaar per jaar, de personeelsmutaties genoteerd werden die zich in de kloostergemeenschap hadden voorgedaan, evenals de gedetailleerde financiële rapportering over de inkomsten met hun bronnen en de uitgaven met hun verantwoording. Het bestuur van de kartuis controleerde die verslagen, waarna ze ter goedkeuring gezamenlijk ondertekend werden door de prior, de vicaris, de procurator en de oudste monnik.

De tijdspanne van het cahier (1641-1756) omvat de volledige regeerperiode van de Franse koning Lodewijk XIV, waardoor we ons een idee kunnen vormen over de invloed van diens talrijke veldtochten op het functioneren van het klooster. Op zijn sterfbed bekende Lodewijk XIV (1638-1715) dat hij te veel van de oorlog gehouden had. Het oorlogsgeweld woedde onder meer aan de zuidergrens van de Spaanse Nederlanden, soms rond Herne zelf: de slag bij Steenkerken (3 augustus 1692) en het bombardement van Brussel (13-15 augustus 1695).

De 17de eeuw wordt door al die oorlogen vaak beschreven als “de ongelukseeuw”. Gold dit ook voor de materiële welstand van de kartuis? Een summiere analyse van de inkomsten en de uitgaven in het “*2e Cahier*” laat een eerder genuanceerd beeld zien. Naast de traditionele inkomsten en uitgaven, eigen aan de werking van de kloostergemeenschap, vindt men in dat register immers ook de buitengewone financiële lasten terug die het klooster moest dragen ten gevolge van de troepenbewegingen en het oorlogsgeweld in de wijde omgeving rond Herne.

(1) P.BASTIN, *Chartreuse d'Enghien, La Chapelle de Notre-Dame (Province de Teutonie), chronique, documents 1641-1756*, La Grande Chartreuse, manuscript A-5-80b, niet gepubliceerd, p. 141 en volgende.

In wat volgt belichten we enkele karakteristieke posten uit de kloosterboekhouding, zoals ze blijkt uit dit cahier.

Bij speciale gebeurtenissen, zoals de aanstelling van een nieuwe prior, het overlijden van een monnik, de intrede van een novice, de celebratie van een eerste mis, werden meestal kosten gemaakt om de monniken op een uitgebreide maaltijd te vergasten. In 1669 en in 1675, bijvoorbeeld, werden hiervoor 9 mattentaarten gebakken. De overeenkomstige uitgaven werden gecompenseerd door giften en legaten van familieleden van de betrokken kloosterling.

Voor het jaar 1677 werd het volgende ingeschreven: “*Payé pour la cure du genou du père Thienpont 15 florins (2). – Reçu du chambellan du prince d'orange (3) quand celui-ci a logé dans notre couvent pour 3 tonneaux de biere et autres provisions 48 florins*”.

Over de kosten voor de knie van pater Thienpont vertelt prior Bruno Pedé (4) het volgende (vrije vertaling uit het Latijn):

“Wij hebben niet kunnen achterhalen door welke ziekte pater Thienpont overleden is. Ik heb echter wel ontdekt dat de chirurgijn in 1677 een bedrag van 15 ponden gekregen heeft voor de behandeling van diens knie. Tevens werden na het overlijden van de pater (in 1680) aan de chirurgijn nog eens 30 ponden uitgekeerd voor die knie. Waaruit wij mogen afleiden dat de pater sukkelde met een zieke knie, ziekte die hij had opgelopen door zijn gewoonte om geregeld diepe kniebuigingen te maken. Wat er ook moge van wezen, de geur van heiligheid en goedheid van zijn leven blijft ook nu nog rondzweven in dit klooster, zoals ook in Vollezele, vanwaar men zegt dat hij afkomstig was, en in de ganse omgeving.”

Het klooster kende ernstige materiële tegenslagen. Er wordt ingebroken en gestolen in de kerk. Schoven graan verdwijnen uit de schuur. De houten geldkoffer wordt op een morgen opengebroken gevonden op de koer van het melkhuis, waarbij genoteerd staat dat de

(2) Het hedendaagse equivalent van een florijn (of pond) kan niet eenduidig aangegeven worden. Ter indicatie: in de hier beschouwde periode bedroeg het loon van een steenkapper ongeveer 1 florijn / dag.

Voor nadere informatie verwijzen wij naar de gespecialiseerde literatuur, onder meer: K.LEMMENS, *Rekenmunt en Courant Geld in Jaarboek 1998 van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, p. 19 - 52.

(3) Het betreft hier Willem III van Oranje, kapitein-generaal en stadhouder van de Zeven Gewesten der Republiek Nederland. Hij huwde in 1677 met Mary Stuart, dochter van de hertog van York. In 1688 verjoeg hij de katholieke Engelse koning Jacobus II, waarna het Engelse parlement hem in 1689 samen met zijn vrouw uitriep tot koning William en koningin Mary van Engeland.

(4) B.PEDE, *Series Monachorum*, 1765, manuscript, p. 122.

buit alleen gekend is door God en door de dieven. Stortregens doen de twee visvijvers, die bij de kartuis en die op het gehucht Schibbeek, overlopen waarbij de jaarlijkse opbrengst van 1500 karpers en 200 witvissen verloren gaat. Hagelbuien vernietigen de oogst en verbrijzelen brandglasramen. Bij de veldslag van Steenkerken worden 25 000 dakleien van de paardenstal en van een houten bijgebouw gebroken.

Ondanks die tegenslagen, kan prior D. Josephus Engelrave in 1705 de bouwvallige schuur laten herstellen. In hetzelfde jaar, rond het feest van de H. Bruno (6 oktober), worden de kerkmuren door drie ploegen werklui opnieuw bepleisterd. In het jaar 1711 laten de monniken te Lier een grote klok gieten voor hun toren alsook twee kleine, één om het uur te luiden en één voor het halfuur. Hun pachthoven van Koekelberg en van Crommerijcke worden gerestaureerd en er worden ook nieuwe gebouwen opgetrokken. In 1715 wordt de eerste steen gelegd van het klein gastenverblijf.

Naast de materiële schadeposten, veroorzaakt door de natuur-elementen en het oorlogsgeweld, vermeldt de rekening van het klooster een post die typisch is voor de oorlogssituatie in de tweede helft van de zeventiende eeuw, namelijk de kosten voor *SAUVEGARDE* of vrijwaring tegen plundering door bezettingslegers. Tijdens de oorlogen van Lodewijk XIV werd de streek rond het klooster immers herhaaldelijk en afwisselend bezet door troepen van verschillende nationaliteiten (Fransen, Spanjaarden, Noord-Nederlanders, Duitsers, Engelsen, Italianen), waarbij het klooster telkens opnieuw verplicht was have en goed te laten beschermen door aankoop van een *sauvegarde*, wat een zware en frequent wederkerende uitgavenpost betekende, die genoteerd staat als: "*lettre de sauvegarde, lettres de Sauvegard et dépense faites pour les chercher et ramener, sauvegarde gelt*".

De *sauvegarde* of vrijbrief bestond reeds in de dertiende eeuw onder de vorm van een formele bescherming die door een vorst aan ondergeschikten verleend werd. Dit soort *sauvegarde* werd soms aan de buitenwereld ter kennis gebracht doordat de beschermeling op zijn eigendom het wapenschild van zijn beschermheer liet aanbrengen (5).

(5) E.J. HASLINGHUIS, *Bouwkundige termen*, Bohn, Scheltema & Holkema, 1986, Utrecht/Antwerpen.
Het lemma "sauvegarde" wordt in dit handboek als volgt gedefinieerd: *sauvegarde* (Frans): gebeeldhouwd, gesneden of geschilderd wapen boven de ingang van een klooster, een kerkhof, een gesticht of een hospitaal, dat strekt tot vrijgeleide, vrijwaring tegen inkwartiering, bezetting of rekwisitie...

Het is bekend dat prior Balthazar De Wolf in 1663 van plan geweest is om op de muur van het herbouwde grote gastenkwartier de wapens te laten aanbrengen van de hertog van Arenberg (6). Mogelijk was die versiering bedoeld om als *sauvegarde* te dienen. De Hertog heeft dit voornemen echter niet willen steunen (7), vermoedelijk omdat hij het in de toenmalige oorlogsomstandigheden niet opportuun achtte om zich tegenover een eventuele bezetter te affirmeren als de grote beschermheer van het klooster.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw kreeg de *sauvegarde* de betekenis van een betaalde bescherming, verleend door een bezetter. In een bezet gebied konden de bewoners zich vrijwaren tegen willekeurige plunderingen vanwege de troepen te velde, mits aan de bezettende overheid een *sauvegarde* te vragen en de bijhorende contributie te betalen (8). De hoogte van die contributie had weinig te maken met de reële kosten voor de te leveren bescherming. Ze kwam eerder overeen met de waarde van de goederen die gevrijwaard werden tegen plundering. Dit *sauvegarde*-systeem kwam feitelijk neer op een min of meer geciviliseerde en gelegaliseerde vorm van brandschatting door de bezettende overheid.

Materieel was de *sauvegarde* een geschreven formule op een stuk papier of een voorgedrukt formulier, waarop de namen van de genietters vermeld werden. Soms werd een detachement soldaten van de bezetter meegestuurd om de beloofde bescherming met de sterke arm te handhaven. Die manschappen werden eveneens met de benaming *sauvegarde* aangeduid. Bovenop het afkoopbedrag, moesten de genietters van de *sauvegarde* dan nog betalen voor de verplaatsingen en voor het integrale onderhoud van dat detachement.

Sauvegardes moesten contant en onmiddellijk vereffend worden. De kartuizers betaalden stipt maar ze recupereerden in de meerderheid der gevallen het uitgegeven bedrag bij de pachters die zichzelf en hun vee binnen de muren van de kartuis in veiligheid hadden gebracht. Pachters konden in het klooster kelders, graanzolders en kamers huren.

(6) J-P. TYTGAT, *De relatie tussen de kartuizers van Herne en de familie d'Arenberg, in De Kartuizers te Herne 1314-1783*, Herne, 1983, p. 68: brief van 14 mei 1663 aan Philippe-François van Arenberg.

(7) B.PEDE, *Series Monachorum*, 1765, manuscript, p. 117 en p. 118.

(8) E.ROOMS, *L'Humanisation de l'Art de la Guerre dans les Pays-Bas dans la seconde moitié du 17-ième siècle*, in *Oorlogen en krijgslieden in bewogen tijden*, cursus Universiteit Vrije Tijd, Davidsfonds en Bacob

Het jaarverslag van 1676 noteert volgende uitgaven: “ voor al die sauvegardes, bijgerekend de kosten om hen te gaan halen en terug te brengen hebben wij 500 florijnen betaald. Dit geld heeft broeder Joseph ontvangen voor de koeien en paarden zodat wij geen stuiver hebben moeten uitgeven van ons eigen geld. Wij hadden een overschot, dat wij gebruikt hebben om de sauvegardes en hun paarden van voedsel te voorzien.”

In 1689 ontvangen de kartuizers 649 florijnen als huur voor graanzolders, bewaarkelders en verblijfkamers en ze geven 337 florijnen uit aan Spaanse en Franse sauvegardes.

De kartuizers haalden tijdens de oorlogen ook enige opbrengst uit hun ambachtelijke activiteiten. Zo heeft de brouwerij van het klooster blijkens de rekeningen nooit stilgelegen en produceerde ze volop voor de troepen van de bezetter. Klein- of knechtenbier en officierenbier werd in vrij grote hoeveelheden verkocht. Leveringen van 20 vaten (inhoud onbekend) waren geen uitzondering.

In 1714, bij het einde van de vijandelijkheden, zat er in de houten koffer van de procurator een bedrag van 1052 florijnen.

Het jaarverslag van 1715 heeft verder niet veel te melden. *1 september moritur Ludovicus 14 Rex Galliae dictus magnus* (1 september: dood van Lodewijk XIV) *8 octobris positus fuit primus lapis aedificii ad portam pro mulieribus* (8 oktober: eerstesteenlegging van het vrouwengastenkwartier).

Was de zeventiende eeuw voor de kartuizers een ongelukseeuw, “un siècle de malheur” zoals ze in het algemeen gezien wordt door de geschiedschrijvers uit de negentiende eeuw, of moet ze opgevaarderd worden tot een periode waarin ze een eerder comfortabele welstand konden genieten, zoals in 1953 gesteld wordt door de Leuvense historicus Arthur van Houtte (9)? Vast staat dat de kartuizers overlast ondervonden door het komen en gaan van de vreemde troepen, maar uit hun financiële rekeningen kunnen we toch besluiten dat zij zich op materieel gebied, in die bewogen periode vrij goed uit de slag getrokken hebben.

(9) P.JANSENS en E.AERTS, *Geschiedenis van Brabant van het Hertogdom tot heden*, 2004, Davidsfonds - Leuven, p. 411 en p. 421.

MIJN 18-DAAGSE VELDTOCHT (10-28 MEI 1940)

Piet BORREMANS

Als milicien van de klas 1939, opgeroepen op 1 april van dat jaar, werd ik ingedeeld bij het 9de linieregiment in het Klein Kasteeltje te Brussel. Daar kreeg ik, in de schoolcompagnie, een speciale opleiding in verband met het antitankkanon 47 mm., doorgaans de 4-7 genoemd. Dat was een kanon, ontworpen tegen pantservoertuigen. Het vuurde kogels af, waarvan de kop door de gepantserde laag drong, en het binnengedeelte in het pantservoertuig uiteenspatte. Het werd getrokken door een tractor met een Vickersmotor.

Bij de mobilisatie van 1939 moest ik, met mijn compagnie, de stellingen van het 9de linieregiment in de streek van Gooik en Kester gaan bestuderen.

In november 1939 vertrok ik naar Eigenbilzen, aan het Albertkanaal, waar ik het examen van CROL (candidaat reserve-onderluitenant) aflegde. Ik was geslaagd, en werd meteen reserve-onderofficier.

Na een oefenkamp in Beverlo, in de koude maand januari 1940, kregen wij rust in Waterloo, om op 21 maart 1940, te voet (!), van Waterloo, over Brussel, Leuven en Bekkevoort te trekken om te belanden in Tessengerlo, aan de brug over het Albertkanaal. Ik kreeg er het bevel over een sectie (2 kanonnen) 4-7. Ik logeerde in een wijk met arbeiderswoningen, bij een jong echtpaar, waarvan de man op het vliegveld van Schaffen werkte.

Op 10 mei 1940 werd ik om vier uur wakker door het gedreun van zware vliegtuigen, en bij het klaren van de dag zag ik dat het Duitse Dorniers en Messerschmidts waren, die in de richting van Engeland vlogen, maar ook Schaffen bombardeerden. Rond vijf uur werd het alarm geblazen, en ik fietste meteen naar mijn stelling aan het Albertkanaal. Die was echter al onder vuur genomen door Duitse stuka's (Sturzkampfflugzeug), en onze schuilplaats diende dringend hersteld en verstevigd te worden. Daarvoor liet ik een paar jonge eiken omhakken, maar de eigenaar ging daarover zijn beklag doen bij de majoor. Die kwam op onze groep af, en blafte: “*Qui a fait abattre ces arbres ?*”, waarop ik mij kenbaar maakte, en meteen *huit jours de cachot* aangesmeerd kreeg.